

Presentació llibre BALL DE SOGRA I NORA & DAMES I VELLS

Em complau fer de llevadora d'aquest llibre perquè conec bé la família en la que ha nascut: ma germana Àngels com a directora de la col·lecció on es publica; un col·lega del Departament de la URV, el Pere Navarro, que està al Grup de Recerca que coordino i amb qui compartim altres complicitats teatrals com la Passió Medieval de Cervera, i una exalumna del mateix Departament, l'Eva Rofin, que va engendrar un magnífic treball de curs el 2014 amb l'edició i estudi del Ball de Sogra i Nora, "l'una crida i l'altra plora", els resultats del qual va tenir ocasió de presentar al II Congrés Internacional de Balls Parlats que vam organitzar justament en ocasió dels 500 anys del primer document que referencia el BALL DE DAMES I VELLS a la ciutat de Tarragona.

De fet, jo vaig sentir parlar per primer cop dels Balls Parlats quan, es va organitzar, sota la presidència de l'enyorat Jaume Vidal Alcover, un Congrés de Teatre Popular Català a la Facultat de Lletres de TARRAGONA, llavors delegació de la UB. Es va fer l'abril de 1990, i uns mesos abans em van convidar a participar-hi amb una ponència perquè havia publicat un estudi sobre *Teatre medieval als Països Catalans*. Vaig quedar intrigat perquè no sabia de què em parlaven. Així ho vaig confessar als organitzadors: què són els Balls Parlats? Llavors van tenir la gentilesa d'enviar-me un paquet amb els pocs llibres que hi havia sobre la matèria, i que havien escrit els mateixos responsables científics del congrés: Montserrat Palau, Magí Sunyer, Pep Bargalló, Pere Anguera, Jordi Bertran, Pep Blay, Pep Martorell, etc. D'aquella estada a Tarragona va sorgir la invitació a viure per

primera vegada les Festes de Santa Tecla i, poc després, d'incorporar-me com a docent a aquesta Universitat llavors acabada d'inaugurar com a Rovira i Virgili. Per tant, puc dir que és gràcies a aquell primer congrés de Balls Parlats i amb motiu de les festes majors de Tarragona, que jo he acabat ensenyant i vivint aquí. D'aquelles festes teclaires (o tecleres) em van colpir particularment dos Balls: el de Diables, amb els seus versots satírics, càustics i criticaires, i la seua pirotècnia contundent, i el Ball de Dames i Vells, més teatral i amb una estructura escènica més elaborada.

Durant més de vint anys Pere Navarro ha protagonitzat aquest Ball amb una interpretació magnètica i hilarant de la Dama ¹. Qui millor que ell, doncs, ahora intèrpret i filòleg, per dur a terme la delicada tasca d'edició dels textos més antics del ball parlat. La doble condició d'actor i lingüista, ha incidit molt positivament en el resultat d'aquest treball perquè, d'una banda, essent un dels comedians més celebrats del conjunt, ha tingut més fàcil accedir, gràcies a les seues coneixences, als manuscrits més reculats que es conserven d'una teatralitat que va néixer i es va perpetuar en la pura oralitat, i que només molt tardanament va tenir concreció per escrit. I és que la gran majoria de la teatralitat popular, particularment la de tipus còmic o satíric, no tenia altre suport per a la seua transmissió que la memòria. I aquesta naturalesa oral ha fet que els textos experimentessen més variació, mobilitat i refacció justament per la seua mateixa qualitat de creació popular.

D'altra banda, Pere Navarro és un lingüista que ha excel·lit en el conreu de la dialectologia, i aquesta base científica li ha permès

auscultar millor que ningú les peculiaritats del dialecte tarragoní i la seua evolució a través dels textos conservats al llarg de ben bé dos segles. Aquests textos són un testimoni vivíssim de la llengua parlada a Tarragona durant els segles XIX i XX, i poden ajudar a copsar la dimensió dels canvis alarmants a què estem sotmesos : no badem, perquè de continuar la dominació política i lingüística que patim, l'extinció està assegurada.

Altrament la tasca de rescat i publicació d'aquest llibre ha comportat la digitalització dels manuscrits, que és una manera d'intentar assegurar la seua conservació en l'era cibernètica. En tot cas, és projectar al futur uns papers que el temps podria malmetre irremeiablement.

En algun lloc he definit els balls parlats com a representacions populars, algunes rudimentàries, altres de certa complexitat, que combinen l'acció dramàtica i el diàleg, cantat o recitat, amb el moviment coreogràfic, la pantomima i la música instrumental. Els parlaments són en vers i la transmissió ha estat fonamentalment oral, i només es fixen per escrit de forma tardana i prou descurada. Les danses són col·lectives, d'evolucions elementals, i generalment tenen una mera funció d'enllaç entre les diferents parts de la representació i més concretament per desplaçar-la d'un indret a l'altre de l'espai urbà, en la mesura que el ball s'escenifica de manera itinerant al llarg dels carrers i places de la població, bé que la representació completa sol fer-se en un lloc determinat (plaça, entreforc, era) a peu pla o dalt d'un cadafal on es para una escenografia sumària.

Pere Navarro posa com a excepció a aquesta itinerància urbana dels balls parlats, el cèlebre Ball del Sant Crist de Salomó, únic que es

representa dins l'església. Però això no té res a veure amb la tradició d'aquests balls, ans amb la intervenció benintencionada però potinera d'uns professors de l'Institut del Teatre de Barcelona (Fabià Puigserver i Josep Messeguer) que el 1972 el van tancar dintre el temple amb una escenografia i un vestuari impropis de l'estil tradicional, i un muntatge pastitxo en el que, fins i tot, es contrafà una mena d'araceli circular que es fa davallar des de dalt a imitació del Misteri d'Elx. Ara ja està fet, però que quedi clar que van desvirtuar el ball tradicional que era itinerant pels carrers i places de Salomó...

Pel que fa a la llengua Eva Rofín associa la castellanització dels balls amb el Decret de Nova Planta de 1716, quan els infames borbons comencen la seua tasca lingüicida contra tot allò que no fos castellà, tasca que continuen sense pietat. És cert que en l'àmbit oficial el català queda postergat amb aquell decret que mai no ha estat revocat, però en l'esfera popular la interdicció de l'idioma trigaria bastant més. Potser caldrà relacionar-ho amb el despotisme il·lustrat de Carles III i amb el Reial Decret de Carles IV que el 1800 prohibeix expressament que els espectacles es facin en altra llengua que no fos la castellana. Disposicions i decrets que afortunadament mai no es van complir al peu de la lletra. En tot cas, és significatiu que la majoria de balls que es van traduir al castellà fossin els de temàtica religiosa, i en això hi va tenir una paper important un capellanus servilista que es va avenir a acomplir la feina bruta decretada per aquella monarquia centralista i al·lèrgica a la diversitat. Només cal recordar que ja el 1630 el nunci papal a les Espanyes decretava que les homilies es fessin en castellà. Per tant, la cosa ve de lluny i subtilment continua ara per obra i gràcia

d'aquest arquebisbe de Barcelona que l'han fet president de la CEE justament per agrair-li el servei de dilució o deixatament de la llengua del país... [males llengües diuen que és tan amic dels socialistes que l'han rebatejat com a Omilla]...

En tot cas, els balls parlats més populars i satírics, com Diables, Serrallonga o Dames i Vells mai no han deixat l'idioma natural. I als anys 40, durant l'època més virulenta del franquisme, Dames i Vells es feia en català a Tarragona, com em contava l'Amadeu Soberanas que quan era nen (havia nascut el 1938) els havia escoltat i recordava vívidament els versets de la llufa, que no recullen cap dels manuscrits antics conservats, i que han perviscut en la pura oralitat, entre d'altres considerats malsonants o escandalosos.

En parlar dels orígens de Dames i Vells, Pere Navarro identifica bé el primer testimoni del *Ball de Vells* documentat a Tarragona el 1514, en ocasió de l'entrada del nou arquebisbe. En aquest punt he de fer una petita correcció, que es podrà incorporar en tot cas a l'edició digitalitzada del llibre. Diu que l'arquebisbe era "Alfons d'Aragó, fill bastard de l'homònim rei Alfons d'Aragó". No home, no. L'arquebisbe era bastard de l'homònim Alfons d'Aragó, comte de Ribagorça, bastard al seu torn del rei Joan II, el "sense Fe" i, per tant, germanastre de Ferran el Catòlic. O sia que el rei catòlic era onclastre de l'arquebisbe, això sí, de sang reial. I si donem per bona la hipòtesi de Jordi Bertran, segons el qual el Ball de Dames i Vells seria una velada burla del matrimoni desigual del vell Ferran (vidu d'Isabel de Castella) amb la jove Germana de Foix, la riallada en l'època contra el poder establert ressonaria encara més sorollosa. En tot cas, la comicitat de l'argument, les picabaralles entre marits vells i esposes

joves, tenia una bona tradició literària culta que havia donat composicions poètiques de nivell pocs anys abans a València, on s'editen l'*Obra feta per als vells* (abans de 1486), *Lo procés de les olives e disputa dels jóvens i dels vells* (1497) i *Lo somni de Joan Joan* (1497), i on s'escriu el *Col·loqui de Dames*, cap a 1485, l'obra més desvergonyida de la literatura catalana medieval, que no va arribar a la impremta perquè la inquisició hagués cremat llibre i autor a la plaça pública (males llengües diuen que el seu descobridor, Manuel Milà i Fontanals, després de llegir-la es va anar a confessar).

En fi, que cal agrair a Pere Navarro la ímprobe tasca que ha realitzat en l'estudi de Sogra i Nora, amb el concurs d'Eva Rofin, i de Dames i Vells, dos mostres magnífiques de la teatralitat més popular i marginal, i per això mateix, més representativa de l'autèntica parla dialectal que cada vegada va quedant més diluïda per l'estandarització televisiva, habitualment molt poc respectuosa amb les variants del català no central... Gràcies, Pere, i, com diu el senyor Batlle:

I que per tothom hi hagi
bons trossos de pa
ara que n'hi ha.
Bons gots de vi
ara que esta al collir.
I una purga de garrofa
pel que no pugui pair.

Toca Peron!

Francesc Massip, 13 de setembre 2021